

مرجع صالح برای ضبط

(وثیقه) بند اینو نسخه کتابه بهه آمیخت

بند اینو نیسته، در زندان است

دکتر عبدالرسول دیانی

(استادیار دانشگاه و وکیل دادگستری)

را روشن نمود، آنگاه به این مسئله پرداخت که آیا طلبکار مدنی در دعواهی ضبط وثیقه، شخص دارای سمت محسوب می شود؟ ابتدا بپردازیم به اولین سؤال که مسئله تعیین تکلیف ماهیت وثیقه است.

ماهیت وثیقه

در حقوق کیفری، وثیقه یکی از انواع قرارهای تامین کیفری است؛ ولی از نظر قواعد عمومی مندرج در قانون مدنی، وثیقه یک عقد است که به نوعی برای تضمین حضور و پرداخت دین ثالث جعل گردیده است.

در جستجوی این عنوان، معادلی در بین عقود معین قانون مدنی برای این عمل حقوقی نمی یابیم؛ یعنی، هر چند این عمل نیز نوعی عقد بوده و در زمرة وثیقه های دین به شمار می رود، ولی مستقلانه در قالب عقد رهن قابل بررسی است و نه در قالب عقد کفالت و نه حتی در چهارچوب عقد ضمان؛ بلکه ماهیت آن - اگر نگوییم ماهیت مستقلی دارد - حداقل مرکب از دو یا چند عقد است.

کیفری، مبادرت به ضبط وثیقه وثیقه گذار نمود؟ و سؤال دوم اینکه مرجع صالح برای صدور دستور ضبط وثیقه کدام است؟

اما به عنوان مقدمه، با استی ماہیت وثیقه

**در حقوق کیفری، وثیقه
یکی از انواع قرارهای
تامین کیفری است؛ ولی از
نظر قواعد عمومی مندرج
در قانون مدنی، وثیقه یک
عقد است که به نوعی برای
تضمین حضور و پرداخت
دین ثالث جعل گردیده
است**

یکی از قرارهای تامین کیفری در قانون آینین دادرسی کیفری، وفق ماده (۱۳۲) بند "۴"، قرار وثیقه اعم از وجه نقد یا ضمانت نامه بانکی یا مال منقول و غیر منقول می باشد. البته موضوع ماده (۱۲۲) (قانون آینین دادرسی کیفری)، ناظر به موردی است که پرونده در مرحله تحقیقات مقدماتی قرار داشته و هنوز حکم محکومیتی علیه متهم صادر نگردیده است. اما بحث ما در اینجا این است که شخصی به دلیل مدیون بودنش حسب مورد یا در اجرای ماده (۲) نحوه اجرای محکومیت های مالی ابتدائی به زندان افتاده و یا پس از سپری شدن دوره محکومیت کیفری خود، در اجرای ماده (۶۹۶) قانون مجازات اسلامی، در زندان مانده و در اجرای ماده (۲۱۴) آینین نامه زندان ها مصوب ۱۳۸۰، با قید وثیقه برای مرخصی چند روزه آزاد شده و پس از طی دوره مرخصی خود به زندان بر نگشته است. سؤال این است که آیا می توان به استناد مواد (۱۴۰) و (۱۴۵) آینین دادرسی

زمان در سیستم حقوقی ما راه پیدا کرده و عقد مستقلی را تشکیل داده، که مشمول ماده (۱۰) قانون مدنی می‌گردد. این وجهه دوم به نظر منطقی تر می‌نماید. یعنی ما معتقدیم که عقد وثیقه یک عقد مستقل است و مشمول آثار و احکام خاص خود، و صحت خود را مدیون ماده (۱۰) ق.م. و لزوم خود را نیز از ماده (۲۱۹) ق.م. برگرفته است.

دومین سؤال این است که آیا طلبکار در درخواست ضبط وثیقه زندانی که بعد از مرخصی به زندان مراجعت ننموده، دارای سمت محسوب می‌شود یا خیر؟

سمت در دعوای ضبط وثیقه برای پاسخ به این سؤال باید دید اولاً طرفین عقد وثیقه چه کسانی هستند و ثانیاً، اخذ وثیقه در تأمین کدام محكومیت مقرر گردیده است؟ شکی نیست که قبول کننده عقد وثیقه، مقامات عمومی قبول کننده وثیقه، اصلی در عقد محسوب می‌شوند ولی در جایی که در اجرای ماده (۶۹۶) قانون مجازات اسلامی یا ماده (۲) نحوه اجرای محكومیت‌های مالی مصوب ۱۳۷۷ محکوم علیه به زندان افتاده و یا پس از سپری نمودن دوران محکومیت کیفری خود در زندان مانده است، قبول کننده عقد وثیقه، قائم مقام طلبکار است. بنابراین، مقامات عمومی و مسئولین زندان که با اخذ وثیقه و صرفأ در اجرای یک دستور اخلاقی و چه بسا غیر قانونی،^{۱۳} به محکوم علیه که در اجرای

بدهکار را در موعد مقرر توسط دادگاه (اگر هنوز حکم محکومیت صادر نشده باشد) و توسط رئیس زندان (در صورتی که حکم محکومیت صادر شده و محکوم علیه در جریان گذراندن محکومیت خود از زندان مرخصی بگیرد)، در دادگاه و یا در زندان تحويل دهد و چنانچه تواند این کار را انجام دهد، برای پرداخت دیون محکوم علیه تا مبلغ مقرر در قرار وثیقه، از محل وثیقه مأخوذه پرداشته شود و... بنابراین، ممکن است گفته شود در بعد مدنی، ماهیت وثیقه یک نوع "عقد کفالت توأم با عقد رهن" است.

اما در اینجا مشکل دیگری بروز می‌نماید و آن اینکه در عقد رهن، راهن و مدیون در شخص واحد جمع شده است در حالی که در وثیقه، راهن، همان شخص مدیون نیست. اگر چنین ایرادی وارد باشد و رهن ثالث را رهن ندانیم، باید بگوییم وثیقه ماهیتاً یک نوع "عقد مرکب از کفالت و ضمان" است که در آن، وثیقه گذار به عنوان تضمین تعهدات مدیون و آن هم در صورتی که مدیون خود را به دادگاه و یا زندان معرفی نکند، ضمانت را می‌پذیرد.

بندهیه است در این صورت، ضمان به معنای نقل ذمه نیست بلکه ضمان در اینجا در معنای ضم ذمه استعمال خواهد گردید.

این قول نیز خالی از اشکال نیست؛ زیرا چنین ضمانی، ضمان متعلق می‌شود، یعنی وجود و صحت ضمان، متعلق به عدم حضور متهم خواهد شد.

با توجه به این اشکالات، یا باید معتقد شد که وثیقه به دلیل آن ماهیت مشترک^(۲) اساساً یک نوع کفالت است که در ضمن آن یک تعهد به فعل متعلق وجود دارد و یا فارغ از این دغدغه ها، به صراحت معتقد شویم که وثیقه یک نوع عقد غیر معین است که دارای آثار و شرایط منحصر به فردی است که بنا به فراخور، وثیقه گذار متعهد می‌شود مکفول علیه

شاید بتوان وثیقه را یک نوع کفالت دانست که مقتضای عقد رهن ثالث نیز در آن شرط شده است. یعنی با هر عنوانی از عقود معین که مشترکاً عقد غیر معین را تشکیل بدهد.

**شکی نیست که
قبول گننده عقد وثیقه،
مقامات عمومی هستند
که به یک عنوان متعهد له
قرارداد وثیقه محسوب
می‌شوند. اما سؤال این
است که در ما نهن فیه، که
زندانی شدن محکوم علیه
در پی درخواست دائم بوده
است. آیا این توان
مقامات عمومی را اصلی
در طرفیت عقد وثیقه
دانست؟**

به هر حال، پیکره اصلی این عقد را نوعی کفالت تشکیل می‌دهد؛ همان کفالتی که ماهیت آن در امور مدنی و کیفری یکسان است.^(۱) به هر تقدیر، از جنبه کفالت بودن،

تفاوتی اساسی بین کفالت مدنی و قرار کفالت کیفری دیده نمی‌شود. اگر عقد کفالت به امور کیفری گره خورده، به خاطر این است که فرد نمی‌تواند جدای از مداخله مقامات

عمومی مبادرت به اخذ کفیل نماید.

بنابراین، "وثیقه" یک ماهیت مدنی دارد و یک ماهیت کیفری. در بعد مدنی، وثیقه ماهیتاً و حسب مورد یا عقدی است متشکل از یک کفالت و یک عقد رهن و یا اینکه متشکل از کفالت و ضمان می‌باشد. در قسمت کفالت، وثیقه گذار متعهد می‌شود مکفول علیه

لازم نیز معمول و ایام مرخصی و غیبت نیز دوران محکومیت وی محسوب می‌گردد. در این ماده، از کلمه "علاوه بر" می‌توان فهمید که مقام مسئول اعطا کننده مرخصی در امر ضبط وثیقه نیز صلاحیت دارد. یعنی ماده را چنین بخوانیم: "... مقام صادر کننده مرخصی علاوه بر ضبط تأمین مأخوذة، طبق مقررات اقدام خواهد نمود". بنابراین، تفسیر فوق در صورتی درست است که در خواندن این ماده، "کاما" را بعد از کلمه "مأخوذة" بگذاریم که در آن صورت، خود مقام صادر کننده مرخصی همان طور که صلاحیت اخذ وثیقه را داشته، صلاحیت ضبط آن را نیز دارا خواهد بود. اما با مراجعت به متن قانون،

دادستان گذاشته بود؛ ولی در سیستم جدید که دادستانی وجود ندارد این خلا احساس می‌شود که بدانیم کدام مرجع برای صدور ضبط وثیقه صالح می‌باشد. البته، در برخی موارد، بنا به تصریح قانونگذار، اخذ هیچگونه تصمیم قضایی لازم نیست. مثلًا ماده (۱۳) قانون امور گمرکی مصوب سال ۱۳۵۰ مقرر داشته است: «در صورتی که صاحب کالا ظرف ۳۰ روز از تاریخ قطعی شدن تشخیص گمرک یا از تاریخ ابلاغ رأی قطعی کمیسیون رسیدگی به اختلافات گمرکی، کالا را با پرداخت ترخیص نکند، در این صورت، پس از انقضای حداقل ۴ ماه از تاریخ ورود کالا، گمرک می‌تواند بدون رعایت اخطار و آگهی آن را طبق ضوابط ماده (۲۵) به فروش رسانده و جووه را که به ورود قطعی آن کالا تعلق می‌گیرد، بر اساس ارزش قطعی شده محسوب و برداشت کند.» در این ماده، مقام گمرک راساً بدون هیچگونه تشریفات خاص و یا صدور حکم قضایی مبادرت به ضبط مال موجود در گمرک و وصول طلب دولت می‌نماید. ولی در ما نحن فيه، قانون خاصی به صراحت تعیین تکلیف ننموده است و لذا جای تحلیل و بحث وجود دارد.

ماده (۲۱۴) آین نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۳۸۰، بر اساس یک قرائت از آن، مقام صادر کننده مرخصی را مقام صالح برای صدور دستور ضبط وثیقه می‌داند. این ماده مقرر می‌دارد: «چنانچه زندانی پس از پایان مدت مرخصی بدون عذر موجه به تشخیص مقام اعطا کننده مرخصی به زندان مراجعت ننماید، علاوه بر ضبط تأمین مأخوذة مطابق مقررات قانون آین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری، اقدام قانونی

مادتین فوق در زندان بوده و دادخواست اعسار وی نیز رد شده، مرخصی اعطای نموده‌اند، در حقیقت قسمی مقام دائین شده‌اند. با این حساب، دائین در تقاضای ضبط وثیقه محکوم علیه، خواهان بدون سمت در دعوا، محسوب نمی‌گردد و طبعاً باید درخواست ضبط وثیقه از چنین دایین مسموع باشد و به علاوه، در صورت وصول مبلغی از بابت ضبط وثیقه، اولین دینی که باید پرداخت گردد، وفق ماده (۱۴۵) قانون آین دادرسی مدنی، دین داین خصوصی می‌باشد و زاید بر آن به نفع دولت ضبط خواهد گردید، نه اینکه منتفع آن خزانه عمومی دولت باشد. اما سؤال مهم دیگر این است که مرجع صالح برای صدور دستور ضبط وثیقه کیست؟

مرجع صالح برای صدور دستور ضبط وثیقه :

برای پاسخ به این سؤال باید تمام افرادی که می‌توانند در مقام صدور چنین حکمی باشند را بر شمرد. مقامات متصور برای صدور چنین حکمی می‌توانند افراد زیر باشند:

- ۱ - قاضی ناظر زندان که دستور مرخصی را صادر نموده؛
- ۲ - قاضی صادر کننده رأی محکومیت بدوفی مبنی بر مدیونیت؛
- ۳ - قاضی اجرای احکام مجری حکم محکومیت؛

۴ - رئیس حوزه قضایی که در ما نحن فيه ریاست دادگستری استان تهران است و یا معاونی که به وی تفویض اختیار در این موارد شده باشد.

برای توضیح این مطلب باید مستندات قانونی برای ضبط وثیقه را مورد مطالعه قرار دهیم.

در سیستم آین دادرسی کیفری سابق، وفق ماده (۳۳۶)، وظیله ضبط وثیقه‌ها را به عهده

**در سیستم آین
دادرسی کیفری سابق،
وفق ماده (۳۳۶)، وظیله
ضبط وثیقه‌ها را به عهده
دادستان گذاشته بود؛
ولی در سیستم جدید که
دادستانی وجود ندارد این خلا احساس
که بدانیم کدام مرجع برای صدور**

مندرج در روزنامه رسمی، مشاهده می‌شود که "کاما" بعد از عبارت "ضبط تأمین مأخوذة"، نیامده است؛ بلکه بعد از عبارت "طبق مقررات آین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در

ضمن اینکه چنین آین نامه‌ای از طرف دیوان عدالت اداری قابل نقض خواهد بود، می‌تواند مسئولیت رئیس قوه را در برداشته باشد؛ زیرا قاضیی که در اجرای چنین آین نامه‌ای مبادرت به اعطای مرخصی و یا به عبارت بهتر، فراری دادن زندانی نموده، در اجرای دستور مقام فوق عمل نموده است؛ یعنی، قاضی ناظر زندان و رئیس قوه قضائیه متنضم‌انداز معمول ماده (۷۴۵) ق.م، می‌شوند که می‌گوید: «هر کس شخصی را از تحت اقتدار ذی حق یا قائم مقام او بدون رضای او خارج نماید، در حکم کفیل است و باید آن شخص را حاضر کند والا باید از عهده حقی که بر او ثابت می‌شود، بر آید». اما اینکه آین نامه در ارجاع خود به مقررات آین دادرسی کیفری، به کدام ماده از مواد این قانون ارجاع داده، باید گفت، منظور آین نامه همان مواد (۱۳۲) تا (۱۴۸) و بخصوص مواد (۱۴۰) و (۱۴۵) می‌باشد؛ زیرا ماده دیگری در این قانون ناظر به وثیقه سپاری و ضبط وثیقه نیست. لذا باید مواد فوق که اساساً مربوط به مرحله تحقیقات ابتدایی و قبل از صدور حکم محکومیت است را به موارد بعد از صدور حکم محکومیت و بخصوص براحتی مورد مرخصی زندانیان (ماده ۲۲۰) به بعد آین نامه فوق)، مواردی است که قبل از نسبت به آن تعیین تکلیف نشده است. به علاوه، قرارداد وثیقه با شرایطی که به وثیقه گذار تفهیم می‌شود، ماهیتاً یک قرارداد خصوصی است و در حدود خود بر طرفین لازم الاجرا خواهد بود. بنابراین، اشکال فوق که آین نامه با اصل بیست و دوم قانون اساسی در تعارض است و باید برای ضبط اموال، قانون مصريح و مصوب داشت، قادر وجاہت قانونی است. البته اگر معتقد شویم که رئیس قوه قضائیه در امر صدور چنین آین نامه‌ای از حدود و اختیارات قانونی خود تخطی نموده،

صلاحیت تصویب چنین آین نامه‌ای را به عهده رئیس قوه قرارداده است. بخصوص اینکه، در بین قوانین موضوعه، قانون دیگری در مقام تعارض با این آین نامه وارد نشده

امور کیفری، قرار داده شده است. اگر چنین باشد، معنای عبارت ماده (۲۱۴) آین نامه فوق این می‌شود که برای ضبط وثیقه نیز باید مقررات آین دادرسی دادگاهها در امور کیفری را مورد ملاحظه قرار داده و اجرا نمود.

البته متعاقباً در اصلاحیه ای که در تاریخ ۱۳۸۱/۴/۱۲ در ماده (۲۱۴) آین نامه فوق صورت گرفت، عبارت «علاوه بر تأمین مأخذوه» حذف گردید^(۴) و با این ترتیب، صراحتاً هر گونه تصمیمی را در خصوص ضبط وثیقه مستقیماً به مقررات آین دادرسی کیفری موكول نمود. با این حساب، بعد از اصلاح فوق در این ماده، تنها قانون صلاحیت دار برای تعیین مرجع صالح برای ضبط وثیقه، همان مقررات آین دادرسی کیفری می‌باشد.

اما این مسئله مشکلات دیگری را به وجود می‌آورد و آن اینکه، اولاً؛ در بین مواد آین دادرسی کیفری، ماده مخصوصی مربوط به مرخصی زندانیان و تأمینات مربوط وجود ندارد و مشکل دوم این است که، گفته شده یک آین نامه نمی‌تواند برای صدور دستور ضبط وثیقه کارایی داشته باشد.

برای پاسخ به اشکال دوم باید گفت اولاً: آین ضبط مال، مصادره اموال به معنای اصطلاحی نمی‌باشد که با منع مندرج در اصل بیست و دوم قانون اساسی مواجه باشد. اصلی که می‌گوید: «حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن و شغل اشخاص از تعرض مصون است مگر در مواردی که قانون تجویز کند». به نظر ما، ضبط وثایق مدنیون مندرج در ماده (۲۱۴) آین نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۳۸۰، با اصل بیست و دوم قانون اساسی در تعارض نخواهد بود؛ زیرا آین نامه فوق، از طرف رئیس قوه قضائیه در امر صدور چنین آین نامه‌ای از حدود و اختیارات قانونی خود تخطی نموده،

آیا اصولاً تصمیم به ضبط وثیقه یک تصمیم اداری است یا نیز تصمیم قضایی؛ یعنی، آیا افاده چنین تصمیمی مستلزم بررسی‌های لازم ضمن یک دادلسی تعارضی و نهایتاً صدور أی است یا یک تصمیم اداری کفايت می‌گند؟

بنابراین، اگر قانون صالح، ماده (۱۴۰) آذ.ک، باشد، در این ماده، مرجع صالح برای ضبط وثیقه، ریاست حوزه قضائی دانسته شده است. با توجه به اینکه فعلاً یکی از معاونت‌های جدید التأسیس ریاست دادگستری استان تهران، معاونت ویژه در رسیدگی به امور زندانیان می‌باشد، طبعاً رسیدگی به این امر در صلاحیت همان معاونت خواهد بود.

کننده‌رأی، حکم خود را صادر کرده و مديونیت متهم را احراز نموده و چنانچه تقاضای اعسار محکوم علیه را نیز صادر نموده باشد، فارغ از هر گونه رسیدگی از جمله رسیدگی به تقاضای ضبط وثیقه می‌باشد.

بنابراین، در جایی که مديون مالی در اجرای مادتين (۶۹۶) قانون مجازان اسلامی و یا ماده (۲) نحوه اجرای محکومیت‌های مالی، در زندان است و برای مرخصی چند روزه‌وی از وی اخذ وثیقه شده است و به زندان بر نگشته است، بنا به تقاضای داین، باید رئیس حوزه قضایی دستور ضبط وثیقه را بپذیرد و طبق ماده (۱۴۵) آین دادرسی کیفری جدید، ابتدا نسبت به پرداخت دیون داین خصوصی اقدام نماید.

پی نوشتها

۱ - دکتر کاتوزیان، ناصر، عقود اذنی و شفههای دین، ۱۳۷۶، ص. ۴۴۸.

۲ - در این خصوص عده‌ای از حقوقدانان معتقدند که با وجود یک "ماهیت غالب" در عقدی نمی‌توان به ماده (۱۰) قانون مدنی استناد نمود زیرا وجود این ماهیت غالب ما را ملزم به تطبیق عمل حقوقی منعقده‌ضمن یکی از عقود معین می‌نماید و مز اجرای ماده (۱۰) با سایر عقود معین نیز همیست و لاجعل و تشریع و شرح و تفصیل عقد متعدد معین در قانون مدنی با وجود ماده (۱۰) آن قانون، لغو بود. هرچند این استدلال متبین است ولی در مانحن فیه قابل انطباق نمی‌باشد.

۳ - جای این سوال به طور جدی مطرح است که این چه زندانی است که در آن بجای تحمل مجازات، زندانی در بیرون به سر می‌برد؟ البته شاید از ادی زندانی به دلیل محدودیت‌های ناشی از عدم وجود فضای کافی برای نگهداری زندانی بوده ولی آیا این امر مجوزی برای از ادی زندانی است علی رغم اینکه مجلس سا تغییر قانون محکومیت‌های مالی و ماده (۶۹۶) آق.م.ا.مخالفت می‌ورزد؟ مالی و ماده (۶۹۶) آق.م.ا.مخالفت می‌ورزد؟

۴ - روزنامه رسمی شماره ۱۴۰/۱۳۶۲۶ مورخه

چگونه نتوان در ما نحن فیه، مورد را در حوزه اختیارات معاونت دادگستری دانست؟

اما در اینکه چرا مقام صادر کننده رأی محکومیت قطعی مبني بر مديونیت زندانی نمی‌تواند در خصوص چنین تصمیمی صالح باشد، دليلش روش است؛ زیرا قاضی صادر

تصمیم اداری یا تصمیم قضایی

سؤال دیگری در اینجا مطرح می‌شود این است که بدانیم، آیا اصولاً تصمیم به ضبط وثیقه یک تصمیم اداری است یا یک تصمیم قضایی؛ یعنی، آیا اخذ چنین تصمیمی مستلزم بررسی‌های لازم ضمن یک دادرسی تعارضی و نهایتاً صدور رأی است یا یک تصمیم اداری کفایت می‌کند؟ البته لازم به ذکر است که متعاقب تأسیس معاونت دادگستری استان در امور زندانیان، دادگاهی نیز به این منظور تشکیل شده است که دارای ابلاغ ویژه برای رسیدگی به جرایم ارتکابی زندانیان در محیط زندان اختصاص یافته است که زیر نظر همین معاونت است و چنانچه قابل بشویم صدور دستور ضبط وثیقه مستلزم یک تصمیم قضایی است، طبعاً دادگاه صالح برای رسیدگی به این منظور، همان دادگاه تخصصی است.

اما اگر قابل بشویم صدور دستور ضبط وثیقه یک دستور اداری است، طبعاً تشکیل دادگاه و دعوا از شخص وثیقه گذار لازم نیست و ریاست حوزه قضایی حسب مورد یا رأساً یا از طریق معاونت ویژه خود تصمیم مقتضی را باید اتخاذ نماید؛ ولی اگر بگوییم این امر مستلزم یک تصمیم قضایی است، طبعاً باید پس از دعوت از وثیقه گذار و ضمن یک دادرسی تعارضی، قضایی ویژه رسیدگی کننده به تخلفات زندانیان، حکم مقتضی را صادر نماید.

به نظر ما صدور دستور اخذ وثیقه نیاز به تصمیم قضایی ندارد و همان طور که ماده (۱۴۰) آ.د.ک جدید مقرر نموده، رئیس حوزه قضایی راساً می‌تواند مبادرت به صدر چنین تصمیمی نماید؛ زیرا در جرایم و تخلفات گمرکی که ممکن است دارای اهمیت بیشتری باشد، مقام مسئول گمرک راساً می‌تواند چنین تصمیمی اتخاذ کند، حال